

יציאות מצרים

ספור יציאת מצרים עומד ביסודו של ליל הסדר. נדמה לנו שהספור אחד הוא. עיון במה שמופיע בתורה ואף גם באופן בו ראו זאת חכמים מלמד שיש לפחות שני ספורים. ננסה ללכוד את הספור הכפול לעמוד על משמעותו ואף גם על המשמעות של עצם הכפילות. את הרמז הראשון לכפילות אנו מוצאים בפרשיה שעסקנו בה לפני כחודשיים. מהי המטרה של יציאת מצרים או מהי המשימה שמוטלת על משה? כהמשך לבירור שימו לב למילות הקוד אות/מופת והופעתן באופן סיסטמתי בפרשיות יציאת מצרים.

שמות ג

(ז) ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו פי ידעתי את מכאביו: (ח) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: (ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים:

שמות ד

(א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליה ה': (ב) ויאמר אליו ה' מה זה בידך ויאמר מטה: (ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: (ד) ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: (ה) למען יאמינו כי נראה אליה ה' א-להי אבתם א-להי אברהם א-להי יצחק וא-להי יעקב: (ו) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשגלג: (ז) ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו: (ח) והנה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האת הראשון והאמינו לקול האת האחרון: (ט) והנה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקולך ולקחת מממי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת:

שמות פרק ז

(א) ויאמר ה' אל משה ראה נתיף אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: (ב) אתה תדבר את כל אשר אצוץ ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ושלח את בני ישראל מארצו: (ג) ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים: (ד) ולא ישמע אלכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים: (ה) וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם: ... (ט) כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרתי אל אהרן קח את מטף והשליך לפני פרעה יהי לתנין:

האם אתם מצליחים לזהות את הספור הכפול? מהי נקודת החיבור המטשטשת את כפילותו? מהן הנקודות המבחינות והמבדילות בין שני הספורים? מה ניתן ללמוד מכך על האירוע המכונן בחיי האומה? נבחן את הדברים גם דרך דברי חכמים.

משנה פסחים פרק י

ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אוֹבֵד אָבִי, עד שִׁיגְמוֹר כָּל הפְּרָשָׁה כְּלָה:

משנה זו משרטטת את אופק המבט וגבולות הגזרה של המצווה לספר ביציאת מצרים. במילים 'אַרְמִי אוֹבֵד אָבִי' מתכוונת המשנה לפסוק מתוך ויודיו ביכורים – דברים פרק כו פסוק ה. בפרשה היא מופיע ספור שעבוד מצרים והשחרור ממנו בתמצית של חמשה פסוקים. את פסוקים אלו, אומרת המשנה, יש לדרוש - על מנת לספר ספור מלא יותר. לאור לימודנו בשבוע שעבר – בארו – מדוע לקחת את התמצית ולהרחיבה במדרש ולא לקחת את הספור המלא [המופיע בספר שמות] כתשתית לקיום המצווה של ספור יציאת מצרים?

יחד עם זאת בעיקר מה שמעניין אותנו במשנה הן המילים: **מֵתְחִיל בְּגִנוּת וּמְסִיִּים בְּשֻׁבָּח**. מדוע אין המשנה מפרטת את אופיים של הגנות והשבח? ראו את הדיון התלמודי:

גמרא פסחים דף קיד

מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו [ושמואל] אמר: עבדים היינו.

ברור שלכל גנות יש שבח משלה. מסתבר שלפי רב הגנות ושבח צריכים להראות כך: מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועקשיו קרְבְּנוּ הַמְּקוֹם לְעִבּוֹדָתוֹ ולפי שמואל:

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אֶל-לְהִינּוּ מִשֵּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזְרוּעַ נְטוּיָה. ועתה הבה נשיב לשאלה מה המחלוקת בין רב לשמואל? לאחר העיון ראו את הדברים הבאים:

הגי משגב ניתוח המחלוקת

רב רואה במרכז העניין את עבודת ה', או את הפן הדתי של העלילה. עובדי עבודת אלילים היינו, ונגאלנו ממנה. אין היציאה ממצרים אלא חלק מסיפור גדול, חובק עולם והיסטוריה, שמטרתו להביא אותנו לעבודת ה'. זה הסיפור האמיתי. כדי שהמסר המופשט הזה יעניין את הילד, נגיש אותו דרך סיפורנו ההיסטורי המלא, מאבינו שלפני אבינו הראשון, וכמו שצריך – מגנות לשבח, כהנחיית המשנה. לעומת רב, שהלכה כמותו ב"איסורי", כלומר בציוויים ה"דתיים" (איסור והיתר), שאלה היו עיקר מעייניו, שמואל, לעומתו, רואה במצבו של האדם את העיקר. שמואל הוא החכם שהלכה כמותו ב"דיני", במשפט פלילי ואזרחי, בענייני חברה, משטר ובין אדם וחברו; ולכן, לדעתו, העניין ההומניטארי, החברתי, האנושי, הוא הסיפור הגדול פה. וככל סיפור גדול וחובק עולם הוא פשוט: עבדים היינו, ונגאלנו. פשוט, חד, מעניין תמיד, רלוונטי אפילו לעבדים השחורים באמריקה.

הנוכל לקחת את הפרשנות הזו אל הכאן והעכשיו? ננסה להסתייע במינוחים מפורסמים של הרב סולובייצ'יק:

מתוך קול דודי דופק

כשאנו מתעמקים בהוויתנו ההיסטורית אנו מגיעים להכרה חשובה בהשקפת עולמנו. התורה מספרת לנו, כי הקב"ה כרת עם ישראל שתי בריתות. ברית אחת כרת במצרים - "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא-להים". הברית השניה - בהר סיני: "ויקח ספר-הברית... ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה"; "אלה דברי הברית... מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב" ... מהי מהותן של שתי בריתות אלה? ... כשם שהבדילה היהדות במציאות האישית-אינדיבידואלית, בין גורל ליעוד, כך הבחינה בקיומנו הלאומי-היסטורי בין שתי אידיאות אלו. היחיד: קשור לאומתו בעבותות הגורל וגם בחבל-היעוד. לאור הנחה זו יש לאמר, כי ברית-מצרים היתה ברית גורל וברית-סיני - ברית יעוד. ברית-גורל- מהי? הגורל מציין בחיי-האומה, כמו בחיי-היחיד, קיום מאונס. כורח מוזר מלכד את הפרטים לכלל אחד. היחיד כפוף ומשועבד בעל כרחו למציאות הלאומית-הגורלית, ואי אפשר לו להשתמש ממנה ולהבלע במציאות אחרת חוצה לה. הסביבה מפליטה את היהודי הבורח מלפני ה' והוא ניעור מתרדמתו כינה הנביא שהקין לקולו של רב החובל בתבעו ממנו זיהוי אישי וגם לאומי-דתי... ברית-יעוד - מהי? הייעוד מציין בחיי-האומה - כמו בחיי היחיד - קיום מדעת שהאומה בחרה בו ברצונה החפשי ושבו היא מוצאת את הריאליזציה המלאה של הווייתה ההיסטורית, במקום קיום כחווית-עובדה בלתי-נתונה לשינוי שהאומה נדחקה לתוכו, מופיע הקיום כחווית-פעולה בעלת ממדים תכליתיים, רפודי-תנועה, עליה, שאיפה ומימוש. האומה מעורה בתוך היעוד בשל כיסופיה לקיום משוכלל מלא-ענין וכיוון. היעוד הוא המעין המפכה של ההתעלות היחודית של האומה והזרם הבלתי-פוסק של ההשראה העליונה שאינה נדעכת כל זמן שדרכה של האומה מותווית על ידי חוק א-להי, חיי-יעוד הם חיים מכוונים, פרי דריכות-הכרחית ובחירה חפשית.

איך נתרגם את הגורל והיעוד במינוחים של החברה הישראלית 2013? איך נכריע במחלוקת? אולי נוסח ההגדה שלפנינו יסייע? מהי ההכרעה המחלוקת רב ושמואל?

הגדה של פסח

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' א-ל-הינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים, ואפילו פלנו חכמים פלנו גבונים פלנו זקנים פלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח... מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו, שנאמר, ויאמר יהושע אל כל העם פה אומר ה' א-ל-הי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים...

ולסיום 'וורט'. בהגדה של פסח אנו מוצאים פיוט קדום המפרט 15 מעלות טובות שעשה הקב"ה עם ישראל [מה שמכונה בלשון העם דיינון]. מספר שורות מן הפיוט מוצגות לפניכם כדי לקבל את הרושם המתאים. שימו לב לשורה המודגשת מתוך הקונטקסט הכללי:

פמה מעלות טובות למקום עלינו:
אלו הוציאנו ממצרים, ולא עשה בהם שפטים דינו...

אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את היים. דינו:
 אלו קרע לנו את היים, ולא העבירנו בתוכו בתרבה. דינו:
 אלו העבירנו בתוכו בתרבה, ולא שקע צרינו בתוכו. דינו:
 אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. דינו:
 אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן. דינו:
 אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת. דינו:
 אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני. דינו:
 אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה. דינו:
 אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל. דינו:
 אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא בנה לנו את בית הבחירה. דינו:

מהי המעלה לבוא לפני הר סיני בלי לקבל את התורה? על כך נאמרו הסברים שונים:

הפירוש הפשוט

מעמד הר סיני = עשרת הדברות, התורה = כל השאר (בעלי התוספות)

הפירוש המפולפל

ולא נתן לנו את התורה בעצמו (בהתגלותו) אלא על ידי משה... (רשב"ם – הגדה שלמה)

הפירוש הרוחני

עצם התגלות ה' שינתה את התודעה ואת נפשות ישראל בטהרה (אלשיך, מהר"ל, רשב"ץ – הגדה שלמה)

הפירוש המוסרי

ההתקרבות היא להר ולתכונותיו. הבחירה של הר סיני הנמוך מלמדת את המתקרב בענווה. ומי שיש בו ענווה זוכה ממילא לתורה... (ר' משה ליה מסאסוב – יינה של תורה)

הפירוש הלאומי

בהר סיני נאמר כאיש אחד בלב אחד – האחדות היא מעלה חשובה בפני עצמה (הרב צב"י קוק)
 האם הפירוש האחרון נותן לנו סגירה נאה של הסוגיה?

